

**SIGURANȚA PSIHOLOGICĂ ÎN ATELIERUL
DE CREAȚIE: DE LA SPAȚIU SIGUR ȘI SPAȚIU AL
CURAJULUI, LA SPAȚIU DE CREȘTERE**

DOI: 10.46522/CT.2025.02.02.

Maria MANOLESCU, PhD

University of Arts Târgu Mureș, Romania

mariapursisimplu@yahoo.com

Abstract:

*Psychological Safety in the Creative Workshop: from Safe Space
and Space for Courage to Space for Growth*

In this article, I examine the emergence and connotations of the concept of *safe space* in academic and other educational contexts, as well as the criticisms that have been levelled at it and which have led to the emergence of the concept of *space of courage*. I compare the two concepts in terms of their meanings, for both students and teachers, as well as the various tools proposed for achieving each of these types of psychological spaces needed more than ever for group learning processes, but also for creation within a group. The article also reviews the main insights, extremely useful for group facilitators, contained in the concept of *psychological safety*, coined by Professor Amy Edmondson. At the end of the article, I argue for the use of another metaphor, which I consider more appropriate for the creative environment of the dramatic writing workshop, namely *the growth space*, inspired by the growth mindset theorized by Carol Dweck. Based on coordinates, insights and tools borrowed from all the concepts above, the *growth space* is the metaphorical psychological space that can be devised by each group according to their views of the world as well as their particular learning and creative needs.

Keywords:

*creative workshop; safe space; space for courage; space for
growth; psychological safety*

Sintagma de *spațiu sigur* în atelierele de scriere creativă, dramatică și în practica pedagogiei, inclusiv vocaționale, a început să fie teoretizată mai pe larg la începutul anilor două mii – deși se crede că termenul a apărut odată cu Revoltele de la Stonewall din 1969, cu care a debutat lupta pentru drepturile comunității LGBT (acum LGBTQIA+), dar e asociată în unele articole și cu feminismul intersecțional din anii '80. Cu toate acestea, sintagma a cunoscut o puternică ascensiune în popularitate în ultima perioadă, începând cu perioada mișcărilor #meetoo și Black Lives Matter și cu recente scandaluri de abuzuri din mediile artistic și universitar, ce au ajuns în spațiul nostru atât ca studii de caz de dincolo (ca în excelentul articol al Oanei Stoica din 2021, „Abuzuri pe scenele Europei. Patru studii de caz”¹), cât și, din păcate, ca investigații și anchete locale în diferite universități, cazuri reprezentate deja artistic în spectacole de teatru precum *Visul* (regia Dragoș Alexandru Mușoiu, Reactor de Creație și Experiment, Cluj-Napoca, 2022) – spectacol ce face parte din proiectul *Zona de siguranță. Recunoașterea și combaterea abuzului în universitățile cu profil artistic*, în care este parteneră și Universitatea de Arte Târgu-Mureș². Proiectul cuprinde și interviuri cu studenți și studenți ce au suferit situații de abuz, precum și o campanie de informare pe tema abuzului în mediul universitar, cu precădere în universitățile cu profil artistic.

În prezent, sintagma este deja încetățenită și intens folosită în pedagogia teatrală. O primă căutare pe Google arată că atât masteratele de scriere creativă o folosesc din plin în *manifesto*-urile lor – spre exemplu Universitatea din New Orleans se referă la „un spațiu sigur pentru explorarea

1. Oana Stoica, „Abuzuri pe scenele Europei. Patru studii de caz”, în *Scena 9*, 12.08.2021, <https://www.scena9.ro/article/abuzuri-putere-teatru-arte-performative-europa>, accesat la 03.09.2025.

2. Realizat în colaborare cu Organizația Mînte Forte, Facultatea de Teatru și Film din Cluj-Napoca, Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică „Ion Luca Caragiale” din București, Universitatea de Arte din Târgu-Mureș, *Scena.ro*, *Scena9*. <https://reactor-cluj.com/incepe-zona-de-siguranța-proiect-despre-abuzul-in-mediul-universitar/>.

riguroasă a identității artistice și pentru munca de a dobândi meșteșugul³, cât și teatrele cu tradiție, care, popularizându-și workshop-urile, folosesc sintagma într-un fel riguros și argumentat. Spre exemplu, pe pagina dedicată cursurilor oferite de Teatrul Național din Londra, există un articol din 2024 ce prezintă testimoniale ale trainerilor și participanților despre ce înseamnă „un spațiu sigur și liber de judecată”⁴.

Ca profesor asociat la Masteratul de Scriere Dramatică de la UNATC (2020-2024) și în prezent ca lector univ. dr. la Masteratul de Scriere Dramatică de la UAT Târgu-Mureș, precum și ca mentor al Rezidenței de dramaturgie Drama 5 (Reactor de Creație și Experiment, Cluj-Napoca) începând cu anul 2024, folosesc activ acest concept și observ o reală nevoie, inclusiv la nivel declarativ, de a introduce acest concept și coordonatele sale în cursurile teoretice și atelierele practice de scriere dramatică.

Pornind de la această nevoie, îmi propun ca în lucrarea de față să cartografiez coordonatele teoretice ale conceptului de *spațiu sigur* așa cum rezultă din cercetări recente, precum și instrumente prin care acest concept poate fi folosit concret în cadrul atelierelor de scriere dramatică, într-un fel care să stimuleze creativitatea, colaborarea și dezvoltarea personală.

De asemenea, ținând cont de criticile aduse conceptului, de scopul său și de particularitățile predării scrierii dramatice, propun o metaforă pe care o consider mai activă și cuprinzătoare, inspirată din munca cercetătoarei și profesoarei de psihologie Carol Dweck, și anume metafora *spațiului de creștere*.

1. *Spațiu sigur*

Paradoxal pentru un termen ce promite evitarea conflictului, unul din cele mai vechi articole accesibile despre conotațiile spațiului sigur în contextele de învățare se referă tocmai la neajunsurile acestuia. În 1998, *spațiul sigur* era „o metaforă

3. <https://www.uno.edu/academics/colaehd/la/playwriting>, accesat la 28.12.2024.

4. <https://www.nationaltheatre.org.uk/news/creating-safe-spaces-theatreworks/>, accesat la 28.12.2024.

emergentă“ despre sala de clasă, așa cum observa specialistul în educație Robert Boostrom în articolul „*Safe spaces: reflections on an educational metaphor*”⁵. Una folosită la conferințele despre educație fără a fi explicată sau pusă la îndoială, dar care, în viziunea autorului articolului, contrazicea paradigma clasică, identificată de el pe filiera Platon-Rousseau-Dewey ca fiind una a învățării prin efort și, automat, disconfort. Analizând patru situații-parabole educaționale la modă la acea vreme – prima este despre o învățătoare de clasa a patra care, observând că un elev e foarte retras, i-a adus la școală o cutie de frigider cu care i-a delimitat spațiul, transformându-l în birou, spațiu privat și sigur ce i-a inspirat apoi pe toți elevii să-și personalizeze banca – Boostrom găsește în cele patru studii de caz patru elemente comune ale viziunii care consideră necesară crearea spațiului sigur în educație. Această viziune crede că 1) toți suntem izolați; 2) suntem izolați atât fizic, cât și psihologic; 3) putem deveni mai puțin izolați dacă ne exprimăm diversele individualități și 4) elevii se dezvoltă într-o clasă în care individualitatea este exprimată liber. În același timp, autorul arată că această metaforă vine cu riscul ultra-simplificării, până la a însemna că trebuie să ținem stresul afară din sala de clasă, și, odată cu el, și impulsul către reflecție critică. Cu alte cuvinte, autorul avertizează asupra puterii metaforei *spațiu sigur* de a cenzura gândirea critică, precum și a faptului că această metaforă nu lasă loc de provocare intelectuală sau dezvoltare personală. Păstrând în minte avertismentul lui Boostrom, precum și propunerea lui de a ne reorienta spre metafore precum *clasa ca agora*, propun să explorăm mai departe teoretizarea și explorarea conceptului analizat.

Un articol din 2008 al unei cercetătoare din Australia, Mary Ann Hunter, intitulat *Cultivating the art of safe space*⁶ propune, zece ani mai târziu, o subteoretizare a ceea ce înseamnă cultivarea unui spațiu sigur, important în orice fel de clasă, comunitate sau spațiu public, dar mai ales pentru

5. Robert Boostrom, „«Safe spaces»: reflections on an educational metaphor“ în *J. Curriculum studies*, vol. 30, no. 4, 1998, pp. 397-408.

6. Mary Ann Hunter, „Cultivating the art of safe space“, în *Research*

practicienii artelor performative. Pornind de la evocarea spațiului ca un construct social de către filosoful francez Henri Lefebvre, articolul conține și un studiu de caz: crearea unui spațiu sigur în cadrul proiectului Contact Inc's Peace Project (2003-2006) – un spațiu multicultural creativ australian dezvoltat, la începutul noului mileniu, într-o zonă urbană marcată de conflicte interetnice și sociale, și ai cărei beneficiari au reușit să dobândească noi competențe creative simțindu-se în siguranță să colaboreze cu „celălalt“.

În același timp, articolul se centrează pe o întrebare extraordinară de importantă, în mod evident legată de critica adusă metaforei de către Robert Boostrom în articolul discutat mai sus: cum se poate crea și întreține, în artele performative, un spațiu sigur care, în același timp, să nu inhibe apetitul către risc și explorarea unor teritorii noi, și, mai mult, să contribuie la lărgirea impactului transformativ al experienței? Citându-l pe Boostrom, autoarea arată că, la vremea scrierii articolului ei, nu exista o analiză similară în contextul artelor performative și își asumă una proprie, subiectivă și bazată pe praxis, arătând că spațiul sigur se referă atât la siguranța fizică, cât și la cea psihologică (în tradiția feministă a termenului), conținând o intrinsecă aspirație la familiaritatea membrilor – spațiul sigur e și unul cunoscut – și, paradoxal, construind eșafodajul pentru experimentare și explorare. Autoarea aduce în discuție termenul de *risc* – opus al siguranței, riscul trebuie evaluat și asumat liber de fiecare participant.

Concret, proiectul analizat a încurajat crearea unui spațiu sigur în primul rând permițând violenței simbolice (conceptul lui Bourdieu) și strategiilor de prezentare a sinelui (Erving Goffman) să se manifeste într-un spațiu mediat, prin reprezentare (concret, prin piese de hip-hop prin care tinerii își manifestau atitudinile politice și sociale). Workshop-ul se încheia cu un spectacol pe o scenă profesionistă, cu reguli profesionale – așadar, cu riscul reprezentării într-un spațiu nou, și astfel lărgind marginile sociale și artistice ale spațiului lor sigur. Invocând conceptul *momentelor de prezență* al lui Lefebvre, momente revelatorii pentru posibilitățile de schimbare, autoarea se referă la acestea ca la posibilități create printr-un proces – spațiul sigur însuși e mai degrabă un proces în care, fiind

deschiși la a fi percepuți ca vulnerabili la schimbare, dobândim abilități noi și creăm relații noi cu oameni diferiți. Spațiul sigur înseamnă un proces continuu de devenire, un spațiu al negocierilor murdare sau dezordonate („messy negotiations“), ce permite existența unor momente ale prezenței și în care „suntem împuterniciți să ne întâlnim cu riscul“⁷.

O perspectivă interesantă asupra paradoxului spațiilor sigure vine din zona studiilor geografiei feministe, într-un articol din 2014⁸ care arată cum mișcări progresiste, feministe și anti-discriminare creează spații sigure punând limite – spre exemplu manifestațiile împotriva violului la care bărbații nu au putut participa, comunele exclusiviste ale lesbienelelor în America anilor 1970-1980 sau alte tipuri de spații exclusiviste sau chiar separatiste ce protejează marginalitatea, încurajând solidaritatea și vindecarea, cu riscul însă de a duce la depolitizare și izolarea de un public mai larg. Articolul discută diverse spații geografice, simbolice și pedagogice – ca sala de clasă – privind conceptul din perspectivă relațională: spațiul sigur e cel în care se negociază în siguranță diferențe uneori problematice. E spațiul unde opresiunea e provocată și care, fără a fi în mod necesar non-ierarhic, oferă contextul de a chestiona ierarhiile. E spațiul paradoxal, non-static, mereu în mișcare între „sigur și nesigur, individual și colectiv, consens și disensiune“⁹, un spațiu ce trebuie definit, în viziunea autoarelor, atât ca „față de“ ceva cât și ca libertate „pentru“ ceva¹⁰, spațiul intersecțional și incluziv al cărui set de instrumente cuprinde strategii spațiale și temporale de separare (temporară), includere și încurajare a vocilor marginalizate¹¹ și strategii de implicare activă prin folosirea unor metode calitative în urma cărora

in *Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 13:1, 2008, pp. 5-21.

7. *Ibid.*, p. 19.

8. Elsa Noterman, Heather Rosenfeld, „Safe Space: Towards a Reconceptualization“, în *Antipode*, 46(5), November, 2014, pp. 1135-1159.

9. *Ibidem*, p. 1355.

10. *Ibidem*, p. 1361.

11. *Ibidem*, pp. 1361-1362.

participanții sunt împuterniciți – însă autorii nu precizează care ar fi aceste metode. Cercetări dedicate acestora s-au făcut în perioada mai recentă, și le voi dedica spațiu în acest articol.

O critică importantă a sintagmei discutate în această lucrare vine și de la educatorul și activistul anti-rasism Tim Wise, care, într-un articol celebru din 2004, numit *No Such Place as Safe*¹², atrage atenția asupra faptului că îndemnul facilitatorilor dialogurilor pe tema rasismului ca toți membrii la dialog să se comporte liber, ca într-un spațiu sigur, fără teamă de judecată sau ridiculizare creează, de fapt, un spațiu sigur doar pentru albi – de vreme ce pentru persoanele de culoare nu ar fi oricum cu putință să se simtă în siguranță într-o astfel de discuție cu albi. Mi se pare interesant să vedem toate implicațiile termenului, pentru că, uneori, cum arată Tim Wise, folosirea sintagmei în contextul nepotrivit sau fără o explicare potrivită poate crea fix efectul contrar.

Pornind de la observația lui Tim Wise, precum și de la propria lor experiență de facilitatori, doi educatori în domeniul relațiilor cu studenții (*student affairs educators*) propun, în 2014, sintagma de *brave space* (spațiu al curajului). Sintagma a fost ulterior preluată de unele instituții, iar spiritul ei se regăsește și în alte articole recente.

2. Spațiu al curajului

În articolul „From Safe Spaces to Brave Spaces: A New Way to Frame Dialogue Around Diversity and Social Justice”¹³, specialiștii în educație și relații cu studenții Brian Arao și Kristi Clemens pornesc de la propria experiență de facilitare a unui workshop pe tema justiției sociale în cadrul căruia i-au provocat pe studenți să participe la activitatea *Un pas înainte. Un pas înapoi* – activitate ce presupune ca, la auzul unor afirmații despre contexte sociale și economice, fiecare student

12. Tim Wise, *No such place as safe*, 2004, <http://www.zcommunications.org/no-such-place-as-safe-by-tim-wise>, accesat la 30.12.2024.

13. Brian Arao, Kristi Clemens, „From Safe Spaces to Brave Spaces: A New Way to Frame Dialogue Around Diversity and Social Justice”, în *The Art of Effective Facilitation*, London, Routledge, 2013, pp. 135-150.

să facă un pas în față, respectiv în spate, în funcție de propria experiență legată de afirmația respectivă, ajungând astfel să se afilieze spațial grupului de privilegiați sau discriminați. Studenții au reacționat negativ la activitate: privilegiații s-au simțit vinovați, discriminații au simțit că re trăiesc trauma, iar cercetătorii au chestionat propriile reprezentări despre spațiul sigur, și, pe firul argumentului lui Tim Wise, al experienței personale și al altor studii (inclusiv al lui Boostrom, în care subliniază folosirea cuvântului „curaj“), propun înlocuirea termenului de *safe space* - incompatibil cu „riscul, dificultatea și controversa“ presupuse de învățarea despre justiție socială – cu cel de *brave space* (spațiu al curajului) – curaj de a accepta „provocările dialogului autentic pe teme de diversitate și justiție socială“¹⁴. Autorii încurajează gândirea critică încă de la începutul întâlnirilor/atelierelor, întrebându-i pe studenți de ce consideră că i-au invitat să construiască împreună un *brave space* și nu un *safe space*? Ei susțin că simpla folosire a termenului *curaj* le încurajează o mentalitate deschisă participanților. O discuție preliminară necesară e și cea despre regulile acestui spațiu – dacă timpul o permite, acestea trebuie stabilite împreună cu studenții, ca exemplu de bună practică ce contrazice narativa dominantă despre cunoașterea care curge într-un singur sens (autorii citează aici principiile lui Paulo Freire și bel hooks). De asemenea, autorii testează și încurajează analiza critică a unor reguli-clișeu precum *să fim de acord cu dezacordul* – care ar fi mai productivă și sigură dacă ar fi înlocuită cu *controversa politicoasă* (*controversy through civility*¹⁵) pentru a nu reproduce mecanisme opresive; *să nu luăm lucrurile personal* – pentru că anumite lucruri trebuie luate personal, discutate și înțelese, autorii sugerează înlocuirea cu „fii responsabil cu intențiile tale și impactul tău“ (*own your intentions and your impact*)¹⁶; a răspunde liber la provocare (*challenge by choice*) ar trebui completată prin sprijinirea participanților să reflecteze asupra motivelor pentru care s-ar

14. *Ibidem*, p. 136.

15. *Ibidem*, p. 144.

16. *Ibidem*, p. 145.

putea să nu accepte în totalitate o anumită provocare; *respectul* e o regulă unanim acceptată, dar care ar trebui negociată în detaliu – ce anume înseamnă exact respectul?; *fără atacuri*, care ar trebui nuanțată cu discuții în profunzime atunci când anumite amenințări percepute la adresa unor privilegii vin cu senzația celor ce percep amenințarea că au fost atacați (atunci când, spre exemplu, o anumită replică a lor a fost considerată heterosexistă). Aceste sugestii, testate în practică, nu au fost supuse unor cercetări calitative sau cantitative.

O face, însă, trei ani mai târziu o specialistă la NASPA Research and Policy Institute, care preia termenul de *brave space* din articolul de mai sus. Pornind de la declarațiile divergente despre (accepțiuni diferite asupra ce înseamnă) spații sigure făcute în 2016 de conducerile administrative ale două importante universități americane, cercetătoarea Diana Ali, în articolul „Safe Spaces and Brave Spaces: Historical Context and Recommendations for Student Affairs Professionals”¹⁷, distinge între cele două sensuri în care e folosită sintagma în campusurile studențești: cel de spațiu în care minoritățile discriminate istoric își pot găsi adăpost față de pericolele reale și presupuse, și cel metaforic, de spațiu ce poate fi creat în sala de clasă pentru un proces cât mai sigur și bun de învățare – situație în care adoptă termenul pentru care au pledat Arao și Clemens – cel de *brave spaces* – termen adoptat deja la data publicării articolului de câteva campusuri, așa cum arată autoarea. Apoi preia rezultatele unui studiu din 2005, realizat de Lynn C. Holley și Sue Steiner de la Arizona State University.

Studiul¹⁸ realizat pe 121 de studenți la asistență socială de la o universitate americană cercetează percepția studenților asupra a ce înseamnă „sigur” și „nesigur” în clasă, inclusiv caracteristicile pe care studenții le atribuie profesorilor,

17. Diana Ali, „Safe Spaces and Brave Spaces Historical Context and Recommendations for Student Affairs Professionals”, NASPA Policy and Practice Series, Issue No. 2, 2017, https://naspa.org/files/dmfile/Policy_and_Practice_No_2_Safe_Brave_Spaces.pdf, accesat la 30.12.2024.

18. Lynn C. Holley, Sue Steiner, „Safe Space: Student Perspectives on Classroom Environment”, în *Journal of Social Work Education*, 41(1), 2005, pp. 49-64.

studentilor, propriei participări și locului unde se desfășoară actul educațional în sine în cazul acestor două tipuri de spații. Pentru 97% dintre studenții intervievați a fost *extrem de importantă* crearea unui spațiu sigur la ore. Tot 97% au considerat că, atunci când au avut un spațiu sigur la ore, acesta a ajutat învățarea, deschisă și la perspectivele și gândurile altora, că s-au simțit provocați să gândească *outside the box*, că au primit un conținut educațional mai „real”, practic și experiențial. În plus, din cei 84% care au simțit că spațiul sigur a influențat și cantitatea învățării, 79% au simțit că au învățat mai mult și 21% mai puțin. De asemenea, 65% au considerat cursurile în spațiu sigur ca fiind mai provocatoare academic, iar 85% s-au simțit provocați în termeni de creștere personală.

Autorii subliniază faptul că studenții au enunțat despre profesorii ce cultivă un spațiu sigur atât păreri deja exprimate în literatura de specialitate – că ar trebui să fie abordabili, încurajatori, să nu judece oamenii și să nu aibă prejudecăți (condiția cea mai frecvent menționată), să nu sancționeze studenții cu vederi nepopulare, să nu evite conflictul, să creeze reguli pentru discuțiile la clasă (foarte probabil reguli ce se referă la caracteristicile identificate pentru comportamentul colegilor într-un spațiu sigur, cum ar fi comunicarea respectuoasă, ascultarea, împărtășirea ideilor, gândurilor, opiniilor și a cunoștințelor) –, cât și caracteristici neexprimate până atunci în literatură, cum ar fi să împărtășească lucruri despre ei (de exemplu prejudecăți personale), să fie informativi și informați, să provoace studenții și să fie relaxați, flexibili sau calmi.

Prin contrast, profesorii ce nu cultivă spațiul sigur sunt critici și pedepsesc studenții, au prejudecăți, judecă oamenii și refuză să ia în considerare opiniile altora. Colegii din spațiul nesigur nu vorbesc sau se tem să vorbească, au prejudecăți, judecă oamenii sau sunt închiși în mentalități fixe, sunt apatici legat de curs și încearcă să mulțumească profesorul. Autoevaluarea în spațiul nesigur se referă la lipsa de participare, temeri, intimidare, nesiguranță, vulnerabilitate, iar aranjarea studenților pe rânduri este cel mai frecvent asociată cu un spațiu nesigur. Studenții au considerat, deci, în majoritate, că învață mai mult și au o creștere personală mai semnificativă în spațiul sigur – totuși, se pune întrebarea dacă, având

în vedere că e vorba de o autoapreciere, autoevaluarea este corectă. O altă observație interesantă ar fi că, deși nu au existat mari diferențe între studenți, cei de culoare au simțit nevoia introducerii discuțiilor despre identitatea socială din partea profesorilor. În același timp, autorii subliniază limitele cercetării: participanți de la aceeași instituție, diversitate relativ mică, auto-evaluare fără posibilitatea de a măsura sau nuanța caracteristicile, precum și probabilitatea unui grad mare de subiectivitate în sensibilitatea studenților: ceea ce unul percepe ca o observație validă, altul poate vedea drept atac. În concluzie, autorii recomandă studii aprofundate și rafinarea scopului și a sintagmei: dacă nu e sigur că putem crea un spațiu sigur, atunci cel puțin să fie *mai sigur*¹⁹. Acest proces poate începe cu o conversație despre ce înseamnă pentru toți spațiu sigur, dar și despre nevoia ca, pentru creșterea personală și profesională, să acceptăm uneori disconfortul și provocările. Având această discuție înainte, studenții nu se vor simți trădați și nu se vor închide la primele semne de dificultate.

După preluarea acestor date, Diana Ali, specialistă de la NASPA, remarcă similaritățile dintre acest studiu și articolul discutat anterior, despre spații curajoase, și emite, în numele NASPA, următoarele recomandări: adoptarea folosirii termenului de *brave spaces* (spații ale curajului), care nu promite o siguranță greu de atins și care conține ideea de provocare; încurajarea discuțiilor intersecționale despre activism în campusuri, pentru înțelegerea rolului spațiilor sigure în timp; colaborarea administratorilor universităților cu organizații multiculturale, LGBTQIA+, feministe, care au deja definiții și reguli pentru spații sigure și ale curajului.

O perspectivă epistemologică, cea a profesorului de filozofie Derek Anderson de la Universitatea din Boston²⁰, privește limitările conceptului de spațiu sigur și le extinde sau transcende, în ideea că rolul acestora este producerea și distribuția de cunoaștere ce stă împotriva intersecției sistemelor opresive. Practic, o pledoarie pentru valoarea epistemică a

19. *Ibidem*, p. 61.

20. Derek Anderson, „An Epistemological Conception of Safe Spaces”, *Social Epistemology*, 35(3), 2021, pp. 285-311.

spațiilor sigure, create să promoveze agentivitate epistemică pentru persoanele marginalizate, ce pot corecta inegalitățile de putere epistemică venite din identitatea socială, prin contactul activ cu cunoașterea produsă de grupurile marginalizate (cunoaștere subordonată, de exemplu feministă, anti-rasistă, queer sau din perspective intersecționale). Aceste tipuri de cunoaștere protejează împotriva in justiției și opresiunii epistemice, precum și a gaslighting-ului. Spre exemplu, *trigger warning*-urile promovează agentivitatea epistemică, protejând sănătatea emoțională și psihologică importante inclusiv pentru procesul de învățare. Anderson consideră că a vedea spațiul sigur ca pe un demers periculos pentru învățare, prin care toți elevii sunt feriți de toate provocările, e un argument de tip om de paie, subliniind importanța faptului că spațiile sigure epistemice se referă mai ales la categoriile marginalizate (dar spre beneficiul epistemic al tuturor studenților) și la lupta împotriva opresiunii epistemice îndreptate asupra celor dintâi. Anderson consideră că, dimpotrivă, în sensul extins de el, spațiile sigure trebuie să stea în inima vieții academice, promovând echitate epistemică. În ce privește funcția epistemică a spațiilor sigure, Anderson arată că aceasta e îndeplinită cu succes în funcție de felul cum sunt gestionate anumite fenomene.

Primul fenomen este *marginalizarea retorică* (atunci când credibilitatea retorică a cuiva e în deficit din cauza identității sau afilierii sale), caz în care profesorul trebuie să aibă o rafinată înțelegere a opresiunii epistemice, precum și curaj și creativitate în implementarea soluțiilor, cum ar fi consolidarea credibilității studenților subminați, motiv pentru care eșecul apare adesea – și totuși, e vital să încercăm să cultivăm spații epistemice sigure.

Al doilea fenomen este *încrederea intelectuală în sine*, o componentă esențială a agentivității epistemice. Încrederea intelectuală în sine e veridică atunci când e direct proporțională cu competențele (crescute sau scăzute) și nu e veridică atunci când este invers proporțională cu acestea. Atunci când la clasă au loc atacuri sau microagresiuni menite să provoace emoții negative de neîncredere în sine, profesorii și studenții sunt datori din punct de vedere epistemic, arată Anderson, să

riposteze, modelând astfel bune practici de dezbatere ce vor trece dincolo de mediul academic, și pregătindu-i pe studenți să aibă o încredere intelectuală veridică în ei înșiși, ceea ce îi va pregăti pentru orice viitor mediu.

Al treilea fenomen este *cunoașterea situată* (*situated knowledge*), cunoaștere ce reflectă interesele și experiențele grupului care-l produce. A fi conștienți de acest fenomen în clasă ajută la gestionarea dialogului între poziții uneori antagonice.

Următorul fenomen este *mărturia înăbușită* (*testimonial smothering*) în prezența membrilor ideologiei dominante sau a cuiva cu ignoranță pernicioasă (care poate face rău). În acest caz, a ne asigura că persoanele marginale nu sunt supuse la un abuz emoțional în timpul discuției și a fi deschiși la a recunoaște și corecta ignoranța pernicioasă sunt măsuri ce pot duce la un mediu academic epistemic mai bun.

În fine, ultimul fenomen se numește *ignoranță hermeneutică intenționată* (*willful hermeneutical ignorance*) și apare atunci când grupurile dominante refuză să accepte resursele epistemice ale celor marginalizați.

Demontând cu eleganță intelectuală toate criticile aduse spațiului sigur, Anderson demonstrează că perspectiva epistemică aduce claritate, arătând cum acest concept nu doar că protejează emoțional persoanele din categorii defavorizate, dar apără și calitatea cunoașterii pentru toți beneficiarii actului educațional.

Un articol mult mai recent, din 2023, arată preocuparea pentru spații sigure și ale curajului în centrele de scriere (*writing spaces*) din America de Sud – departamente universitare apărute inițial în SUA, apoi în Europa și întreaga lume, unde studenții primesc, prin colegi seniori antrenați, ghidaj în legătură cu scrierea academică. Autoarea Sherran Clarence de la Nottingham Trent University²¹ atrage atenția asupra a trei tipuri de discriminare ce pot apărea în aceste centre:

21. Sherran Clarence, „Reimagining the Role of Writing Centres: From ‘Safe Spaces’ to ‘Brave Spaces’ in Pursuit of Equity and Inclusion“, în Avasha Rambiritch, Laura Drennan (Eds.), *Reimagining Writing Centre Practices: A South African Perspective*, Hatfield, ESI Press University of Pretoria, 2023, pp. 1-23.

microagresiunile (cu cele trei subspecii: microasalt, microinsultă și microinvalidare), convențiile scrierii academice abilitiste (spre exemplu, persoanele cu dislexie citesc mai ușor fonturi sans serif, spre deosebire de normativul Times New Roman, sau citesc mai ușor textul justificat doar la stânga) și anglocentrismul. Autoarea face apoi referire la conceptul de spațiu al curajului propus de Arao și Clemens²², concludi-
onând cu necesitatea centrelor de scriere de a deveni spații și-și, betwixt and between (sintagma lui Victor Turner dedi-
cată spațiilor liminale) siguranță și curaj.

Tot din zona centrelor de scriere, o altă echipă ameri-
cană de la o mică universitate privată²³ atrage atenția asupra
importanței empatiei, ce trebuie practică cu intenție și spirit
critic, „din cauza potențialului colonizator de a-l subsuma pe
celălalt în sine“. Un chestionar aplicat pe tutorii centrelor de
scriere din două universități americane a arătat că majorita-
tea consideră empatia (definită de participanți atât ca a simți
emoțiile celui alt, cât și a înțelege că nu poți înțelege complet,
cu adevărat, experiența altcuiva) o parte importantă în crea-
rea spațiilor sigure și curajoase în munca lor. O concluzie a
autorilor e că siguranța și curajul trebuie practicate în egală
măsură de studenți și tutori, eliminând încă o dihotomie.

Mai multe despre cum poate fi atins acest ideal ne arată
articolul unor cercetători americani²⁴ care, în 2013, folosesc
teoria profesoarei Marcia Baxter-Magolda ca să arate cum
poate fi cultivată gândirea critică într-un spațiu sigur. Printr-o
serie de focus-grupuri cu studenții unei universități ame-
ricane catolice private, ei susțin că studenții au confirmat
importanța, sau puterea celor patru principii ale profesoarei

22. Brian Arao, Kristi Clemens, „From Safe Spaces to Brave Spaces“, art. cit.

23. L. Oweidat, L. McDermott, „Neither brave nor safe: Inter-
ventions in empathy for tutor training“, în *The Peer Review*, 1(2),
Fall. 2017, [https://thepeerreview-iwca.org/issues/braver-spaces/
neither-brave-nor-safe-interventions-in-empathy-for-tutor-train-
ing/](https://thepeerreview-iwca.org/issues/braver-spaces/neither-brave-nor-safe-interventions-in-empathy-for-tutor-training/), accesat la 13.01.2025.

24. Barbara Mae Gayle, Derek Cortez, Raymond W. Preiss, „Safe

Magolda pentru crearea de spații incluzive și medii de învățare eficiente: 1) să privim studenții ca pe niște participanți capabili, respectându-le experiența și ghidându-i spre următorul nivel de gândire critică; 2) contexte de învățare practică ce implică studenții și îi duc la un nivel de gândire mai complex; 3) comunitate de colegi ce creează o atmosferă care încurajează interacțiunea și asumarea de riscuri în a-și provoca reciproc punctele de vedere; 4) sprijin în perioade de tranziție prin a le fi aproape studenților, dar și a-i încuraja să atingă un nivel mai adânc de gândire.

Alte perspective trec dincolo de cele două metafore discutate, cum ar fi ideea de a le înlocui cu conceptul de „comunități ale dezacordului”, termen ce-i aparține lui Lars Iversen²⁵ și e susținut și de un articol ce conține două studii de caz legate de orele de Educație Religioasă din Norvegia și Suedia²⁶. Astfel, spațiul dezacordului, teoretizat de Iversen în urma unei cercetări în clase de elevi din estul Norvegiei, presupune o comunitate cu oameni ce au opinii diferite, dar sunt angajați într-un proces comun de a-și rezolva împreună provocările, ceea ce, potrivit lui Iversen, privește exact asupra a ceea ce face ca spațiile sigure să nu fie sigure – dezacordul – și îl transformă în oportunitate de învățare. Autoarele articolului ce susține conceptul lui Iversen compară clasele dezacordului cu clasa ca agora, metafora lui Boostrom.

Trecând în revistă toate aceste studii și cercetări, am putut observa două categorii: cele care dezbat terminologia, sau cea mai potrivită metaforă pentru aceste spații, și cele care oferă soluții concrete pentru crearea acestora. În încheiere,

Spaces, Difficult Dialogues, and Critical Thinking”, *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, Vol. 7, No. 2, Article 5, 2013, <http://digitalcommons.georgiasouthern.edu/ij-sotl/vol7/iss2/5>, accesat la 13.01.2025

25. Lars Laird Iversen „From safe spaces to communities of disagreement”, în *British Journal of Religious Education*, No. 41(3), 2018, pp. 315-326.

26. Karin Flensner, Marie Von der Lippe, „Being safe from what and safe for whom? A critical discussion of the conceptual metaphor of ‘safe space’”, în *Intercultural Education*, No. 30(1), 2019.

înainte să propun propria mea metaforă – cea de spații de creștere, după conceptul mentalității de creștere al lui Carol Dweck – voi mai prezenta două articole din a doua categorie. Ambele oferă sugestii concrete pentru crearea spațiilor sigure/ale curajului, și ambele sunt utile, cred, în tipul de educație artistică discutat în continuare în această lucrare.

Primul articol se referă la crearea de spații sigure în educația muzicală, fiind scris în 2014 de două cercetătoare de la Boston University²⁷. Propunerile lor se referă atât la atitudinea profesorilor, cât și la strategii de predare a muzicii ce susțin auto-actualizarea. Articolul trece în revistă literatura de specialitate ce arată că ideea de competiție mai degrabă inhibă când devine scop în sine – competiția stimulează doar în faza de învățare; de asemenea, conceptul de talent inhibă și transmite ideea de abilități fixe, ce nu pot fi îmbunătățite. Recomandările autorilor pentru profesori sunt: 1) să asculte și să fie prezenți emoțional, pentru ca studenții să aibă senzația că sunt auziți (și nu, spre exemplu, să se gândească mai degrabă la ce vor face mai departe în oră); 2) să folosească situații provocatoare, dar nu cu foarte mult peste abilitățile elevilor, astfel încât elevii să nici nu se plictisească, nici să nu fie copleșiți; 3) să îi educe și pe ceilalți despre spațiul sigur, prin explicații și modelare; 4) să fie sensibili la aspectele personale din viața elevilor; 5) să folosească și instrucțiuni neconvenționale (spre exemplu să lase un elev să cânte Mozart în stil *heavy metal*, potrivit curiozității și intereselor sale).

Al doilea articol concentrat pe soluții se referă la curiozitatea interpersonală. Două cercetătoare canadiene au trecut în revistă 23 de articole despre curiozitatea interpersonală, publicând un amplu studiu în 2024²⁸. De interes pentru lucrarea de față sunt următoarele concluzii: curiozitatea interpersonală este atât o stare, cât și o trăsătură de caracter. Chiar și când ea apare mai mult ca stare, prin exercițiu și

27. K.S. Hendricks, T. D. Smith, J. Stanuch, „Creating safe spaces for music learning“, în *Music Educators Journal*, No. 101(1), 2014, pp. 35-40.

28. Mélanie Letendre Jauniaux, Heather L. Lawford, „Interpersonal curiosity as a tool to foster safe relational spaces: a narrative literature review“, în *Frontiers in Psychology*, 13 August 2024, Volume 15, 2024.

repetiție poate deveni trăsătură. Curiozitatea interpersonală nu e în sine pozitivă sau negativă, ea trebuie să fie înțeleasă în situația sa individuală, în contextul situațional. Când nu e intruzivă, nu plictisește, nu e folosită în scopuri negative, ea poate fi o trăsătură pozitivă, și poate fi întărită prin următoarele tactici: păstrarea scopurilor afiliative în minte în timpul interacțiunilor, căutarea activă de similarități cu ceilalți, prioritzarea conexiunii și nu a rezultatelor, crearea unui spațiu în care ceilalți să-și poată păstra sentimentul controlului și agentivității, un spațiu liber de judecată în care ascultăm cu adevărat poveștile celorlalți, îi învățăm despre și modelăm curiozitatea interpersonală. Cuplată cu empatie, cultivarea acestei trăsături e o cale de a lucra pentru crearea unor spații sigure. Special pentru educatori, autoarele articolului recomandă, ca o concluzie a cercetării, ca aceștia să adopte atunci când e cazul și poziția celor care nu știu, lăsând la o parte prejudecățile și ascultând cu adevărat, creând încredere și relații sănătoase.

Înainte de a trece la metafora propusă de mine și inspirată din munca lui Carol Dweck, consider util să prezint foarte pe scurt două concepte folosite pe larg în mediul de afaceri de azi pentru crearea unui climat de încredere și/sau a unui spațiu sigur.

Primul concept este formula încrederii, din bestsellerul de business *The Trusted Advisor*²⁹, o lucrare creată de consilieri de business. Potrivit lor, formula încrederii pe care o putem primi de la cineva în cadru profesional s-ar putea scrie ca o ecuație matematică, astfel: Încrederea (trustworthiness) este egală cu suma dintre Credibilitate (Credibility, sentimentul dat celorlalți că știi ce faci și ce spui, că ai competențe în domeniu) plus Fiabilitate (Reliability, sau constanța – sentimentul celorlalți că respectă promisiunile și termenele) plus Intimitate (Intimacy, senzația de apropiere umană pe care o crezi în interacțiuni), totul împărțit la percepția Orientării către sine (self-orientation, sau măsura în care motivațiile tale sunt altruiste). Mai concret, potrivit autorilor, un profesor va fi văzut ca fiind de

29. David H. Maister, Charles H. Green, Robert M. Galford, *The Trusted Advisor*, The Free Press, 2000.

încredere dacă își dovedește competențele în domeniu, își respectă promisiunile, obligațiile și termenele, creează senzația de apropiere umană, iar acțiunile sale sunt văzute ca fiind altruiste, orientate în interesul celorlalți, și nu în cel propriu. Revenind la ideea abuzurilor din mediul universitar pomenite la începutul articolului, se poate vedea clar cum funcționează această ecuație atât în situații dezirabile, cât și în situații de abuz, în care sentimentul de intimitate crescut inspirat de unii profesori poate să ascundă percepția că acțiunile lor sunt egoiste sau chiar abuzive.

La intersecția între mediul academic și cel de afaceri se află și profesoara de la Harvard Business School, Amy C. Edmondson, care a teoretizat și popularizat termenul de *siguranță psihologică*, concept devenit celebru și în mediul de business prin rolul important pe care l-a jucat în 2016 în proiectul *Aristotel* de măsurare a eficienței în echipă în cadrul companiei Google, și în care factorul siguranță psihologică s-a dovedit a fi cel mai important. În cartea sa *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation and Growth*³⁰, ea definește siguranța psihologică ca fiind „credința că mediul de lucru este sigur pentru asumarea de riscuri interpersonale”³¹. Oamenii se simt încrezători să ridice probleme sau întrebări, să exprime idei, au o atitudine sinceră și simt un amestec de încredere și respect față de colegi. Nu e vorba de amabilitate gratuită, ci de sinceritate care duce la inovație și de conflict productiv. Nu e „zonă de confort”, ci „zonă de învățare și de performanță înaltă”³², cu studii (inclusiv proiectul *Aristotle* de la Google³³) ce dovedesc corelația dintre siguranța psihologică și performanța crescută a echipelor în care aceasta este prezentă.

Când vine vorba de sfaturi prin care liderul sau coordonatorul

30. Amy C. Edmondson, *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation and Growth*, Wiley, 2019.

31. *Ibidem*, p. 8 („I have defined psychological safety as the belief that the work environment is safe for interpersonal risk taking”).

32. *Ibidem*, p. 18.

33. *Ibidem*, p. 40.

unei echipe poate contribui la crearea siguranței psihologice, cercetătoarea arată că primul pas este încadrarea corectă a scopului comun, inclusiv redefinirea consecințelor eșecului și greșelii. Apoi sunt necesare redefiniri și clarificări ale incertitudinii (în cazul căreia e nevoie de o toleranță mai mare), interdependenței (e necesar să îi înțelegem mecanismele, și cum treaba fiecăruia interacționează cu a celorlalți) și mizelor, liderii trebuind să reamintească periodic echipei importanța muncii lor.

Următorul pas esențial pentru lider este să-i invite pe oameni să participe activ la crearea siguranței psihologice, participare ce devine evidentă prin *umilința situațională* (recunoașterea faptului că nu ai apriori toate răspunsurile într-o anumită situație)³⁴ și *chestionare/cercetare proactivă (pro-active inquiry)*³⁵, atitudinea de curiozitate și deschidere spre întrebări, cercetare și învățare continuă.

Al treilea pas ține de răspunsurile productive la comportamente: exprimarea aprecierii, destigmatizarea eșecului și sancționarea încălcării convențiilor spațiului sigur (atâta timp cât tipul de sancțiune e compatibil cu valorile grupului și întărește ideea de a învăța din consecințe).

Cercetările autoarei au fost transformate într-o metodă de măsurare a gradului de siguranță psihologică dintr-o organizație³⁶, ce se uită la patru mari teme în care împarte această siguranță: Conversația deschisă, Atitudinea față de risc și eșec, Disponibilitatea de a ajuta și Incluziune și diversitate. Consider că pur și simplu menționarea acestor patru categorii la începutul unui atelier de scriere creativă, dacă nu și a întrebărilor ce fac parte din chestionar, ar putea duce la o mai bună conștientizare a parametrilor concreți prin care se poate atinge acest climat sigur psihologic și în același timp benefic pentru performanță, colaborare și creativitate, inclusiv în cadrul atelierului de creație dramatică.

Am văzut cum s-a realizat trecerea de la metafora

34. *Ibidem*, p. 167.

35. *Ibidem*, p. 170.

36. <https://fearlessorganizationscan.com/about-the-fearless-organization-scan>, accesat la 05.09.2025.

structurală de „spații sigure“ la cea de „spații ale curajului“ în mediile academice occidentale, și cum funcționează concret conceptul de siguranță psihologică în mediul de afaceri occidental de azi. În următoarea secțiune, voi propune o metaforă pe care o consider utilă în atelierele de scriere dramatică: cea de „spațiu de creștere“, pornind de la studiile lui Carol Dweck, autoare ale cărei studii sunt menționate pe larg și în lucrarea lui Amy Edmondson.

3. Spațiu de creștere

Ideea de creștere vine de la conceptul de *growth mindset* al lui Carol Dweck, profesoară de psihologie la Stanford University. Conceptul, teoretizat în cartea sa *Mindset*³⁷, a făcut carieră – și cred că merită mai multă popularizare și în spațiul nostru educațional. Mentalitatea de creștere presupune o atitudine flexibilă, în care aptitudinile noastre nu sunt considerate niște date fixe, reușitele și eșecurile nu trebuie asociate cu persoana, ci cu faptele noastre, iar greșeala, atunci când are loc în procesul de învățare, trebuie privită ca atare: ca un spațiu și o oportunitate de învățare. La fel ca spațiul sigur, mentalitatea de creștere poate ajunge să sufocă inițiativa, să devină prea permisivă epistemic, să acopere totul cu un norișor pufos în care evităm conflictul, inclusiv pe cel interior – deci și creșterea. Carol Dweck însăși a revizitat conceptul din această perspectivă³⁸, arătând că această mentalitate nu trebuie să devină ea însăși fixă – suntem într-o călătorie fluidă, în care, păstrând principiile mentalității de creștere, trebuie și să ne întrebăm mereu dacă s-a produs învățare reală într-un anumit context. Ideea e să privim totul ca pe o călătorie transformatoare.

Aici intervine rolul metaforei structurale, prin invitația,

37. Carol S. Dweck, *Mindset. O nouă psihologie a succesului*, București, Editura Curtea Veche, 2017.

38. Carol Dweck, Carol Dweck, „Revisits the ‘Growth Mindset’“, în *Education Week*, September 2015, <https://www.edweek.org/leadership/opinion-carol-dweck-revisits-the-growth-mindset/2015/09>, accesat la 04.01.2024.

către fiecare grup din cadrul atelierului de scriere dramatică, de a construi împreună metafora prin care ne definim spațiul concret de creștere. Ce metaforă structurală am putea găsi pentru grupul nostru – o pădure? O grădină? Un abator? Ce fel de creștere ne dorim împreună, în ce scop, și după ce reguli? Și cum ne vom purta unii cu ceilalți? Consider că metafora structurală, teoretizată prima dată de cercetătorii în științe cognitive Lakoff și Johnson („ceva ca ceva“, de exemplu „Atelierul de scriere ca o grădină“) ne poate ajuta să înțelegem puterea evocatoare a metaforelor. Un exemplu original de metaforă structurală oferit de autori este: *Dragostea ca o operă de artă colaborativă*³⁹, ceea ce ne-ar putea inspira să creăm propria noastră metaforă despre spațiul pe care ne dorim să-l ținem împreună, apoi să-i stabilim regulile: cum creștem împreună? În ce scop, cu ce costuri și riscuri? Cum ne adresăm unii altora? Ce ne spunem și ce nu ne spunem? Cum ne cultivăm și respectăm reciproc încrederea epistemică? Cum ne chestionăm cunoașterea situată? Cum ne combatem ignoranța hermeneutică intenționată? Cum practicăm controversa politicoasă? Cum putem fi responsabili de intențiile noastre și impactul lor, și ce alte așteptări avem unii de la ceilalți, pentru a crește sustenabil împreună, ca artiști și ca oameni, în acest spațiu liminal, sigur, flexibil, în care ne-am adunat să rescriem împreună ce știm despre scris și despre împreună?

Bibliografie:

- ANDERSON, Derek, „An Epistemological Conception of Safe Spaces“, *Social Epistemology*, 35(3), 2021, pp. 285-311.
 ARAO, Brian; CLEMENS, Cristi, „From Safe Spaces to Brave Spaces: A New Way to Frame Dialogue Around Diversity and Social Justice“, în *The Art of Effective Facilitation*, Routledge, 2013, pp. 135-150.
 BOOSTROM, Robert, „«Safe spaces»: reflections on an educational metaphor“, în *J. Curriculum studies*, 1998, vol. 30, no. 4, pp. 397-408.
 CLARENCE, Sherran, „Reimagining the Role of Writing Centres:

39. George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press, 1980, p. 139.

- From 'Safe Spaces' to 'Brave Spaces' in Pursuit of Equity and Inclusion", în Rambiritch, Avasha; Drennan Laura (Eds.), *Reimagining Writing Centre Practices: A South African Perspective*, Hatfield, ESI Press University of Pretoria, 2023, pp. 1-23.
- DWECK, Carol S., *Mindset. O nouă psihologie a succesului*, București, Editura Curtea Veche, 2017.
- EDMONDSON, Amy C., *The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation and Growth*, Wiley, 2019.
- FLENSER, Karin; VON DER LIPPE, Marie, „Being safe from what and safe for whom? A critical discussion of the conceptual metaphor of «safe space»“, în *Intercultural Education*, 2019, 30(1), pp. 1-14.
- HENDRICKS, K. S.; SMITH, T. D.; STANUCH, J., „Creating safe spaces for music learning“, în *Music Educators Journal*, 101(1), 2014, pp. 35-40.
- HOLLEY C., Lynn; STEINER, Sue, „Safe Space: Student Perspectives on Classroom Environment“, în *Journal of Social Work Education*, 41(1), 2005, pp. 49-64.
- HUNTER, Mary Ann, „Cultivating the art of safe space“, în *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 2008, 13:1, pp. 5-21.
- JAUNIAUX, Mélanie Letendre; LAWFOED, Heather L., „Interpersonal curiosity as a tool to foster safe relational spaces: a narrative literature review“, în *Frontiers in Psychology*, 13 August 2024, Volume 15, 2024.
- LAIRD IVERSEN, Lars Åsmund, „From safe spaces to communities of disagreement“, în *British Journal of Religious Education*, 41(3), 2018, pp. 315-326.
- LAKOFF, George; JOHNSON, Mark, *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press, 1980.
- MAISTER, David H. et al. *The Trusted Advisor*, New York, The Free Press, 2000.
- NOTERMAN, Elsa; ROSENFELD, Heather, „Safe Space: Towards a Reconceptualization“, în *Antipode*, 46(5), November 2014, pp. 1135-1159.

Resurse web:

- ALI, Diana, „Safe Spaces and Brave Spaces Historical Context and Recommendations for Student Affairs Professionals“, *NASPA Policy and Practice Series*. Issue No. 2, 2017, https://naspa.org/files/dmfile/Policy_and_Practice_No_2_Safe_Brave_Spaces.pdf.
- DWECK, Carol S., „Carol Dweck Revisits the 'Growth Mindset'“, în

Education Week, September 2015, <https://www.edweek.org/leadership/opinion-carol-dweck-revisits-the-growth-mind-set/2015/09>.

GAYLE, Barbara Mae; CORTEZ, Derek; PREISS, Raymond, „Safe Spaces, Difficult Dialogues, and Critical Thinking“, *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, Vol. 7, No. 2, 2013, <http://digitalcommons.georgiasouthern.edu/ij-sotl/vol7/iss2/5>.

<http://www.zcommunications.org/no-such-place-as-safe-by-tim-wise>.

<https://fearlessorganizationscan.com/about-the-fearless-organization-scan>.

<https://reactor-cluj.com/incepe-zona-de-siguranta-proiect-despre-abuzul-in-mediul-universitar/>.

<https://www.nationaltheatre.org.uk/news/creating-safe-spaces-theatreworks/>.

<https://www.uno.edu/academics/colaehd/la/playwriting>.

OWEIDAT, L.; MCDERMOTT, L., „Neither brave nor safe: Interventions in empathy for tutor training“, în *The Peer Review*, 1(2), Fall, 2017, <https://thepeerreview-iwca.org/issues/braver-spaces/neither-brave-nor-safe-interventions-in-empathy-for-tutor-training/>.

STOICA, Oana, „Abuzuri pe scenele Europei. Patru studii de caz“, în *Scena 9*, 12.08.2021, <https://www.scena9.ro/article/abuzuri-pu-tere-teatru-arte-performative-europa>.